

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI DAVLAT BYUDJETI TUZILMASI
ASOSLARI

Xidirova Dilobar Zayniddinovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti tuzilmasining asoslari tahlil qilinadi. Maqolada davlat byudjeti tuzilishini shakllantirishdagi asosiy jarayonlar, davlat daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi muvozanat, byudjet tizimining qismlari, shuningdek, byudjet jarayonining amalga oshirilishiga ta'sir qiluvchi iqtisodiy va siyosiy omillar ko'rib chiqilgan. Shuningdek, davlat byudjetining iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy barqarorlikka ta'siri, shuningdek, byudjet nazorati va moliyaviy shaffoflikni ta'minlash uchun amalga oshirilayotgan islohotlar haqida ma'lumot berilgan. Maqolada O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti tizimining samarali ishlashini ta'minlash uchun zarur bo'lgan metodikalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *davlat byudjeti, byudjet tuzilmasi, davlat daromadlari, davlat xarajatlari, byudjet tizimi, byudjet jarayoni, iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy barqarorlik, moliyaviy shaffoflik, byudjet nazorati.*

Kirish. Iqtisodiyotning bozor munosabatlariga o'tish sharoitida juda ko'p xo'jalik sub'ektlari o'z faoliyatini tijorat asosida tashkil etadilar. Ularning moddiy harajatlari va mexnat jamoalariga ish xaqi to'lash hamda ularni ijtimoiy himoya qilish harajatlarini qoplashning yagona manbai foyda hisoblanadi. Bunday omillar ta'sirida davlat vakolatli organlarining asosiy manfaati, foyda ko'rib, faoliyat ko'rsatuvchi xo'jalik sub'ektlarini rivojlantirishga yordam berish hisoblanadi. Ushbu xo'jalik sub'ektlarining faoliyati natijasida milliy daromad yaratiladi. Ular ixtiyorida juda katta pul mablag'lari jamg'armalari aylanishi amalga oshiriladi. Natijada, markazlashgan moliya bo'g'inlari kerakli pul mablag'lari (soliqlar, turli yig'imlar shaklida) bilan ta'minlanadi.

Byudjet tizimining asosiy bo'g'ini - markazlashgan byudjet hisoblanadi. Bunda moddiy ishlab chiqarish sohasida yaratilgan yalpi ijtimoiy mahsulot va milliy daromadni taqsimlash hamda qayta taqsimlash natijasida, markazlashgan pul mablag'lari resurslari shakllantiriladi. Davlat ixtiyorida bunday markazlashgan pul mablag'lari resurslarining jamlanishi, eng avvalo, mamlakatni iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirish faoliyati bilan bog'liqdir. Markazlashgan pul mablag'lari resurslarining shakllari davlat byudjeti, byudjetdan tashqari jamg'armalar hamda

davlat krediti hisoblanadi.

Har bir alohida olingan mamlakatlarda davlat byudjeti tuzilmasi va byudjet tizimi mavjud. Byudjet tuzilmasi mazkur davlatning siyosiy- ma'muriy tuzilmasiga asosan shakllantiriladi. Davlat byudjeti tuzilmasi o'z mohiyatiga ko'ra, davlat byudjetini tuzish tamoyillarini, uni tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish, va ijro etish tartibini, byudjet daromadlarinishakllantirish, uning harajatlarini amalga oshirish tamoyillarini tashkil etishni ifodalaydi.

O'zbekiston Respublikasida byudjet tizimi 2000yil 14 dekabrda qabul qilingan № 158 – II sonli «Byudjet tizimi to'g'risida»gi qonunga asosan faoliyat ko'rsatadi. Ushbu qonunga asosan, “Byudjet tizimi turli darajadagi byudjetlar va byudjet mablag'lari oluvchilar yig'indisini, byudjetlarni tashkil etishni va tuzish prinsiplarini, byudjet jarayonida ular o'rtasida, shuningdek byudjetlarhamda byudjet mablag'lari oluvchilar o'rtasida vujudga keladigan o'zaro munosabatlarni o'zida ifodalaydi” (O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetining kassa ijrosiga oid qonunchilik xujjatlari to'plami. – T.: «O'zbekiston» - 2008. - 8 B.). Har qanday byudjet tizimining samarali faoliyat ko'rsatishi uchun uning o'ziga xos tamoyillari mavjud bo'lishi lozim.

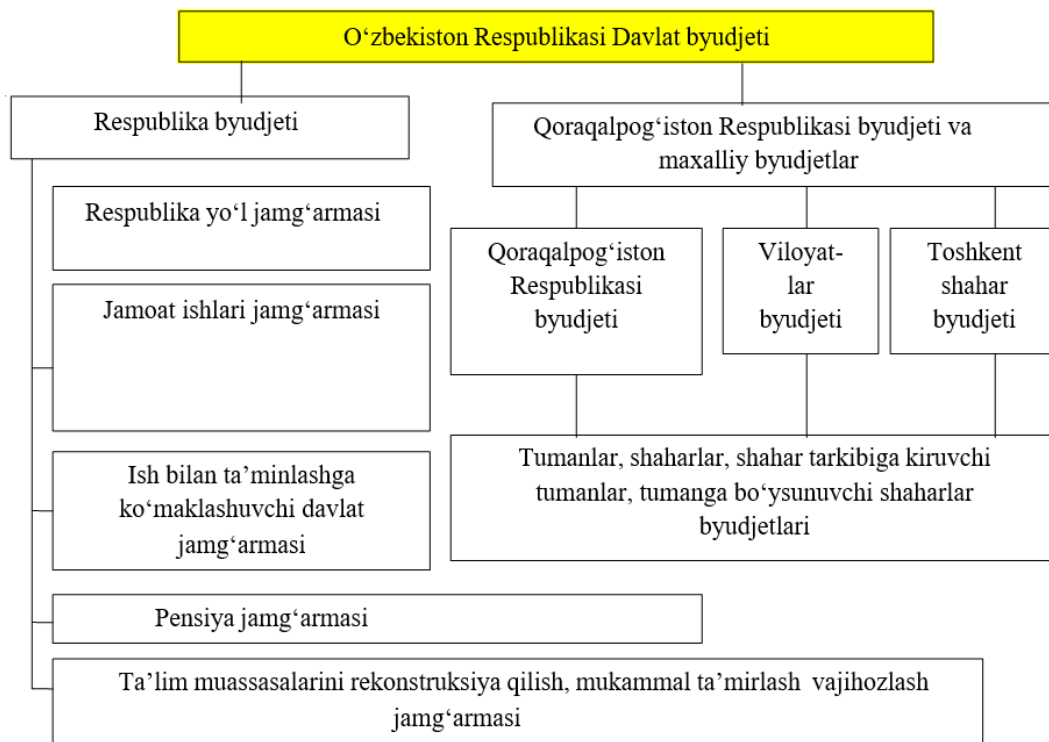
O'zbekiston Respublikasida davlat byudjeti tuzilmasi tarkibiga respublika byudjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, mahalliy byudjetlar va davlat maqsadli byudjetdan tashqari jamg'armalari kiradi. Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetini hamda tumanlar va respublikaga (Qoraqalpog'iston) bo'ysunuvchi shaharlar byudjetlarini o'z ichiga oladi.

Viloyatning byudjeti viloyat byudjetini, viloyatga bo'ysunuvchi tumanlar va shaharlar byudjetini o'z ichiga oladi. Tumanlarga bo'linadigan shaharning byudjeti shahar byudjetini va shahar tarkibiga kiruvchi tumanlar byudjetlarini o'z ichiga oladi. Tumanlarga bo'linadigan shaharlari bo'lgan tumanning byudjeti tuman byudjetini va tumanga bo'ysunuvchi shaharlar byudjetlarini o'z ichiga oladi.

Biz O'zbekiston Respublikasining ma'muriy tuzilishiga asoslangan davlat byudjeti tuzilmasini quyidagi rasmda keltiramiz.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

1-rasm. O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti tuzilmasi

Mamlakatimiz byudjet tizimining asosiy prinsiplaridan biri byudjet tuzilishining O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-xududiy tuzilishiga muvofiqligi hisoblanadi. Davlatning joylardagi vakolatli organlari o'z faoliyatini olib borish uchun o'z mahalliy byudjetiga egadirlar. Mahalliy byudjet- davlat byudjetining tegishli viloyat, tuman, shahar pul mablag'lari jamg'armasini tashkil etuvchi bir qismi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek, moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutilgan byudjetdir.

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti va mahalliy byudjetlar respublikamiz qonunchiligiga asosan, Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi va viloyatlar hamda Toshkent shahar hokimiyati vakillik organlari tomonidan qabul qilinishi uchun taqdim etiladi hamda ularning ijrosi to'g'risida tegishli hisobotni tuzadilar.

Shuni ta'kidlash lozimki, O'zbekiston Respublikasi xududlari iqtisodiy rivojlanish darajasi va eng muhimi, moliyaviy salohiyati bilan ajralib turadi. O'zbekistondagi ko'plab iqtisodchi olimlarning fikricha, mamlakatimizda oltita xudud byudjet harajatlarini o'z byudjet daromadlari bilan ta'minlay oladi. Ushbu

xududlarga quyidagilar kiradi: Toshkent shaxri, Buxoro, Navoiy, Toshkent, Farg'ona va Qashqadaryo viloyatlari. Respublikaning qolgan 8 ta xududlari: Qoraqalpog'iston Respublikasi, Andijon, Jizzax, Namangan, Samarqand, Sirdaryo, Surxondaryo va Xorazm viloyatlari o'zlarining byudjet harajatlarini byudjet daromadlari bilan to'liq ta'minlash imkoniyatiga ega emaslar.

Ushbu xudud mahalliy byudjetlarining harajatlari va daromadlarini balanslashtirish uchun respublika byudjetidan transfertlar, dotatsiyalar va subvensiyalar ajratiladi. Mamlakatimizda amaldagi qonunchilikka asosan, mahalliy byudjetlarda byudjet taqchilligiga yo'l qo'yilmaydi. Davlat byudjetida barcha byudjet taqchilligi ko'zda tutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shukurov, A. (2021). *O'zbekiston Respublikasida davlat byudjeti va uning tuzilmasi*. Toshkent: "Iqtisodiy nashr" nashriyoti.
2. Moliya vazirligi. (2020). *Davlat byudjetining tuzilmasi va uning samarali boshqarilishi*. Toshkent: Moliya vazirligi nashri.
3. Karimov, B. (2019). *Byudjet siyosati: o'zbek tajribasi va xalqaro yondashuvlar*. Toshkent: "Iqtisodiy ilm-fan" nashriyoti.
4. Tadjibayeva, D. (2020). *Davlat byudjeti va moliyaviy boshqaruv*. Toshkent: "Moliyaviy siyosat" nashriyoti.
5. IMF (Xalqaro valyuta jamg'armasi). (2020). *Public Finance and Budgeting in Transition Economies*. Washington, D.C.: IMF Publications.